

ISSN 2010-5460

MAKTAB VA HAYOT

Maxsus son № 1

ILMIY-METODIK JURNAL

MUNDARIJA

BOSH MUHARRIR

Liliya Gaynutdinova

TAHRIR HAY'ATI

Amanjol AYAPOV
Boris BLYAXER
Baxodir SOBIROV
Risboy JO'RAYEV
Sevara ZUPARXODJAYEVA
Lola MO'MINOVA
Vahobjon RAJAPOV
Nargiza RAXMONQULOVA
Sherzod SHERMATOV
Shavkat SHARIPOV

Mas'ul kotib

Sayyora Alimxodjayeva
Adabiy muharrir
Sayyora Alimxodjayeva
Kompyuterda terish va dizayn
Mirtohir Xoliqov

Mualifning fikri har doim ham tahririyat fikriga to'g'ri kelavermaydi. Tahririyat maqolalarning uslubiy xatolarini to'g'rilash va qisqartirish huquqini o'zida saqlab qoladi. Tahririyatga yuborilgan maqolalar egasiga qaytarilmaydi va taqriq qilinmaydi.

Mualiflarning familiyasi, ismi, shartli ularning pasportlari ma'lumotlariga muvofiq holda yoziladi.

Мнение редакции не всегда совпадает с мнением автора. Редакция оставляет за собой право на стилистическую правку и сокращение статей. Присланные в редакцию рукописи не возвращаются и не рецензируются.

Фамилия и инициалы авторов пишутся согласно данным их паспорта.

Muassislar:

O'quvchilarni kasb-hunarga
yo'naltirish va psixologik-pedagogik
respublika tashxis markazi
«MAKTAB VA HAYOT» M.CH.J.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
«MAKTAB VA HAYOT» dan olindi,
deb ko'rsatilishi shart.

Jurnal 2001 yildan
chiqa boshlagan.

MANZIL:

100095, Toshkent sh.,
Olmazor t., Zlyo ko'chasi, 6A uy.
Tel: (0371) 246-21-02
E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

OBUNA INDEKSI - 1019

Sh.Q.Mardonov, O.M.Jabborova. Boshlang'ich ta'limda – innovatsiyalar tizimi	2
A.M.Shofqorov. Alliteratsiya va uning uslubiy xususiyatlari	3
R.A.Ikramov, R.B.Hojiyev. Barkamol avlodni tarbiyalashda yosh pedagogic kadrlarning o'rni va roli	5
R.B.Hojiyev, R.R.Atajanova. Ta'lim tizimini rivojlantirishda pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ahamiyati	6
M.F.Qurbonova. O'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishda kouching metodikasi	8
M.N.Shermatov. Innovatsion faoliyat – zamonaviy o'qituvchiga qo'yilgan jamiyat talabi	10
B.N.To'raqulov. Talabalar emosional intellektini tadqiq etishning psixologik imkoniyatlari	11
S.Haydarova. Geografiyani o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning tatbiq etishning o'quvchi psixologiyasi bilan bog'liq jihatlari	13
S.R.Abdalova, S.B.Qorayev, I.S.Joldasov. Ta'lim oluvchilar aqliy rivojlanishini aniqlashda pedagogik testlarning roli	15
D.T.Aralova. Bolalar bilimini nazorat qilish xalqaro tadqiqoti yuzasidan topshiriqlar tayyorlash texnologiyasi	16
G.N.Sharipova. Bolalarni boshlang'ich ta'limga tayyorlashni tashkil etish asoslari	17
N.K.Razokova. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikani o'qitishda fanlararo bog'liqlik	18
G.O.Ernazarova. Uzluksiz ta'lim jarayonida akmeologik yondashuvdan foydalanish	21
SH.R.Mahkamova. Imkoniyati cheklangan bolalar va har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalashda musiqaning o'rni	22
A.Y.O'tayev, N.E.Narziqulovna. Behbudiyning siyosiy tarbiya to'g'risidagi qarashlari	23
M.A.Asadullayeva. Maktab yoshidagi bolalarda ovoz rejimi va gigiyenasi	25
I.Q.Sayfullayeva. Eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikani o'rgatishda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni	26
X.A.Kadirova. Milliy ma'naviy-axloqiy tarbiya	27
M.SH.Islamova. O'quvchilarda kimyoviy bilimlar asosida kasbiy dunyoqarashni shakllantirish usullari tizimi	29
M.YU.Yakubova. Xalq hunarmandchiligini o'rganishda o'quvchilarda kreativlikni shakllantirish yo'llari	30
N.N.Bozorov, M.F.Qurbonova. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani shakllantirish tizimlari	32
L.Bobaxodjayeva. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish – shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish mezonlari sifatida	33
H.N.Bozorov. Zamonaviy kuzatish qurilmalarining astronomiya rivojlanishidagi ahamiyati	35
S.A.Toshtemirova. Ta'lim va tarbiyaning demokratik hamda insonparvarlik tamoyili	36
SH.I.Bojirova. Проблемные аспекты, связанные с применением педагогических технологий и интерактивных методов на уроках	38
Э.С.Сергеева. Анализ художественного пространства в современной русской литературе	39
T.A.Yudashova. Фразеологизмы на занятиях кружка русского языка	41
H.З.Шайхисламов. Инновационные технологии в профессиональном образовании	43

O'QUVCHILARDA KIMYOVIY BILIMLAR ASOSIDA KASBIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH USULLARI TIZIMI

M.SH.Islamova, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Данная статья посвящена изучению теоретических основ формирования и развития профессионального мировоззрения на основе химических знаний, преподаванию химии в формировании профессиональных установок у студентов, формированию навыков профессионального политехнического мышления на педагогической основе профессионального политехнического мышления.

Ключевые слова и понятия: профессиональное мировоззрение, цели обучения, профориентация, профессиональное политехническое мышление, электронное обучение, профориентация.

Kasbiy dunyoqarashni shakllantirish muammasi, shaxsiyat, dunyoning ilmiy manzarasi, o'rganilayotgan bilish metodologiyasi qator faylasuflar (P. Alekseev, V. Andruschenko, L. Guberskiy, I.Dobronravova, S. Kirilenko, I. Lakatos, G. Platonov, A. Spirkin) tomonidan o'rganilgan. Talabalarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish mavzusi ham tadqiqotlarda (A. Bugaev, M. Golovko, S. Goncharenko, L. Zorina) aks etgan [1].

Bugungi kunda dunyoqarashni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar mavjud bo'lsada, bu masala hozirda ham dolzarbligicha qolmoqda.

Shuningdek, ko'pchilik olimlar (Babarskiy Yu.K., Galperin P.D., Lerner I.Ya., Mahmudov M.I., Talizina N.F. va boshqalar) tomonidan o'quv maqsadlarini belgilash usullari, shakllari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, zamonaviy darsning ta'lim berish, tarbiyalash va talaba shaxsini kamol toptirish maqsadlarini aniqlash va ularga erishish yo'llari bo'yicha ma'lum darajada nazariy va amaliy ma'lumotlar [1,3] mavjud.

Kimyo fanini o'qitishda ta'lim oluvchilarni kasbiy faoliyatga yo'naltirishni tashkil etishda, har bir o'quv mashg'uloti uchun pedagogik maqsadlar aniq ishlab chiqilishi lozim.

Pedagogik maqsad - bu pedagog va talabaning hamkorlikdagi faoliyati natijasini oldindan tasavvur etishdir. Pedagogik jarayon, o'zining qanchalik murakkabligi va davomiyligidan qat'iy nazar, u eng avvalo maqsadni aniqlashdan boshlanadi. Pedagogik jarayonning boshqa tashkil etuvchi qismlari (tarmoq, mazmun, uslub, vosita, shakl) belgilangan maqsadga bo'ysunadilar. Ular maqsadga muvofiq holda tanlanadilar va o'zaro uyg'unlashtiriladilar.

Pedagogik jarayonni tashkil etuvchi qismlarining eng muhimi, yetakchisi bo'lgan o'quv maqsadlarini infokommunikatsiya orqali qo'yish va amalga oshirish zamonaviy pedagogik usul bo'lib, o'qituvchi dars yakunida qanday natijaga erishishni, yangi mavzuni axborot texnologiyalari vositasida tushuntirishni, mazmunni o'zlashtirilishini va buning natijasida talabalar uni amalda qo'llay olishlariga erishishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Pedagogik amaliyotda mustahkam o'rin olgan o'quv maqsadlarini aniqlashning quyidagi an'anaviy usullari mavjud:

1. Maqsadlarni o'rganiladigan o'quv materialining mazmuni orqali aniqlash.
2. O'quv maqsadlarni o'qituvchi faoliyati orqali aniqlash.
3. O'quv maqsadlarini talabaning intellektual, hissiy sohaga oid ichki rivojlanish jarayonlari orqali aniqlash.
4. O'quv maqsadlarini o'quvchilar xatti-harakati va faoliyati orqali belgilash.

O'quv maqsadlarini o'ta aniq belgilanishi unga erishganlikni yaqqol nazorat qilishga imkon beradi. Bu esa, o'z navbatida talaba shaxsini rivojlanib borayotganlik darajasini hamda o'qituvchi faoliyatidagi karamchiliklarni o'z vaqtida aniqlab, ularni bartaraf qilish demakdir.

Fikrimizcha, o'quv fani maqsadlarini axborot texnologiyalari vositasida aniqlash va amalga oshirish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda kimyo fani o'qitilishining umumiy maqsadi aniqlanadi, ikkinchi bosqichda esa kundalik va joriy o'quv faoliyatining maqsadlari aniqlanadi. Qismlarga ajratib aniqlashtirilgan va amalga oshirilgan o'quv maqsadlari jadval shaklida rasmiylashtiriladi: ustunda fanning bo'limlari, qatorida esa talabaning bu bo'lim-

This article is devoted to the study of the theoretical foundations of the formation and development of a professional worldview based on chemical knowledge, teaching chemistry in the formation of professional attitudes among students, the formation of professional polytechnic thinking skills on the pedagogical basis of professional polytechnic thinking.

Key words and concepts: professional worldview, learning goals, career guidance, professional polytechnic thinking, e-learning, career guidance.

larni o'zlashtirishdagi intellektual faoliyatining asosiy turlarining elektron shakllari va variantlari tayyorlanib, kompyuter xotirasiga joylashtiriladi. O'quv maqsadlariga erishganlikni aniqlash elektron beholash usulida amalga oshirilishi mumkin. O'quv maqsadlarining va o'quv jarayonining elektron shaklda tashkil etilishi va natijalarning elektron usulda aniqlanishi ish uslubini tezlashtiradi va faollashtiradi. Shuningdek, har bir bosqichda kasbiy fikrlashni rivojlantirish amalga oshirib boriladi.

Ma'lumki, biror kishining kasb tanlashi va unga mos kasbni tanlashga yordam berish muammasi shaxs va jamiyat rivojlanishi ehtiyojlariga bog'liq.

Kasbni tanlash muammasi nuqtai nazaridan, tanlash bosqichlari o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi va insonning kasb va mutaxassislikni erkin tanlash huquqi, ish beruvchining shaxsiy, shu jumladan kasbga oid ahamiyatli, fazilatlar va mehnat bozorining talabalarini hisobga olgan holda mutaxassislarni tanlash huquqiga mantiqiy mos kelganda bo'ladi.

Maktabda olib borilgan kasbiy maslahatlarning samaradorligi insonning mehnat jarayoni va undan xabardorligi kengligi va chuqurligi bilan belgilanadi. Ushbu bilim maktabda darslarda, shuningdek, to'garaklarda darsdan tashqari va bo'sh vaqtlarda olinadi hamda buning natijasida shaxsning muayyan kasbga moyilligi oshib boradi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish jarayoniga ularning kasbiy-me'nat sohasiga munosabatini va shaxsni shakllantirish jarayoni ichki va ijtimoiy kasbiy ehtiyojlar va hayotning ajralmas qismi sifatida qaralishi mumkin.

70-yillarda kasbga yo'naltirishni amalga oshirish, 80-yillar kasbiy faoliyatning nazariy asoslari bo'yicha maslahatlar tashkil etish, (E.A.Klimov), yoshlarni kasbga yo'naltirishda mehnat ta'limi o'rni va ahamiyati (P.R.Atutov, V.A.Polyakov), maktab va oilaning muvofiqlashtirilgan o'zaro ta'siri bilan o'quvchilarning kasbiy yo'naltirish afzalliklari va xususiyatlari (L.V.Botyakova, M.S.Savina) [5] kabi tadqiqotlar amalga oshirilib hayotga tatbiq etilgan.

Kasbiy munosabatlarni shakllantirishda o'z-o'zini boshqara olish, o'z faoliyatining sub'ektiga aylinish jarayoni muhim hisoblanadi. Bundan tashqari ta'lim oluvchini qanday qilib kasbiy-madaniy faoliyatga yo'naltirish mumkin, ishonirish, ishonchni oqlash, o'zgalarga nisbatan ishonchni yuzaga keltirish masalalari o'ta muhim sanaladi.

Munosabatlarning mohiyati rivojida o'quvchining kasbiy-madaniy munosabatlari bevosita ikki xil ko'rinishda amalga oshiriladi.

1. Individual xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan munosabat.
2. Kasbiy - madaniy maqsadlarga qaratilgan munosabat.

Bunda, o'quvchining individual (yakka tartibdagi) xususiyatlari, avvalo uning xarakteri, diqqati, xotirasi, irodaviy sifatleri bilan bevosita bog'liq hisoblanadi. Psixolog bundan tashqari shaxslarning sog'ligi, ijtimoiy kelib chiqishi va oilaviy shart-sharoitlari bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlarini, albatta nazarda tutish lozim.

Kasbiy-madaniy maqsadlarga qaratilgan munosabatda o'quvchining kasb tanlash motivlari, uning o'sib borishi dinamikasiga alohida e'tibor qaratiladi.

O'quvchilarda muayyan kasbga bo'lgan munosabatlarni shakllantirishda ijobiy o'zgarishlarga erishish, ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi dinamikasi bilan bog'liq.

Kasbiy-madaniy munosabatlarni amalga oshirish pedagogik ta'lim-tarbiyaviy ishlarni to'g'ri rejalashtira olish, ota-onalar bilan o'zaro munosabat o'rnatish, o'zining kasb-faoliyatini to'g'ri tahlil etib, yan-

gillikka va ijodkorlikka intila borish bilan bog'liq.
Yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishda:
- muayyan nazariy hamda amaliy bilimlarni o'zlashtirishga va kasb tanlashga bo'lgan ijtimoiy yoki shaxsiy ehtiyojlarning yuzaga kelishi;
- muayyan sohaga oid nazariy hamda amaliy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ehtiyojini yuzaga kelishi;
- o'quvchining o'quv-bilish faoliyati mazmunini belgilash;
- o'quvchini bilish faoliyatini yo'lga qo'yishda kasbga qiziqitirish omillarining mavjudligi muhim ahamiyatga ega.
Qayd etilgan omillarning barchasi ta'lim-tarbiya jarayonida, muayyan fanini o'qitish davomida amalga oshirilishi lozim. Shuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlari mazmunini yanada boyitadi. Shu sababli darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishini mazmunini tanlash mezonlari ishlab chiqildi.

Kimyo fanini kasbga yo'naltirib o'qitishda kasbiy politexnik fikrlashning pedagogik asoslanib, pedagogik va psixologik tadqiqotlarda aniqlangan va sinovdan o'tgan kasbiy politexnik fikrlash ko'nikmasini shakllantirish usullari umumlashtirildi.

Demak, o'quvchilarda kimyoviy bilimlar asosida kasbiy dunyoqarashni shakllantirishning quyidagi usullari tizimini joriy etishni taklif etamiz:

1. Fanning o'quv mavzulari bo'yicha dars maqsadlarining an'anaviy (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) shakllarini yanada takomillashtirish holda (kognitiv, psixomotor, affektiv) qo'llash;

2. O'quvchilarda kasbiy-madaniy munosabatlarni shakllantirish;
3. Umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarida fanlarni o'qitishda kasbiy yo'naltirilgan ta'limni joriy etish (tadqiqot ishimizda, kimyo fani misolida);
4. Kimyo fanini o'qitishda o'quvchilarda kasbiy politexnik fikrlashni shakllantirish;
5. O'quvchilarning kasbiy dunyoqarashini shakllantiruvchi fan va kasbiy bilimlarni o'zlashtirishning mazmuni va usullarini kasbiy va shaxsiy rivojlanish, o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlari bilan uyg'unlashtiradigan texnologiya ishlab chiqish
6. Elektiv ta'limni o'qitishning butun davri davomida uzluksiz va ketma-ket ravishda tashkil qilish va boshqalar.

Adabiyotlar

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений. В 6 томах – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3.
2. Кудрявцев Т.В. Исследование психологических особенностей профессионального становления личности // Методологические проблемы повышения эффективности психолого-педагогических исследований. – М.: 1985.
3. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения – М.: Просвещение, 1988.
4. Шадринков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. – М.: 1982.

XALQ HUNARMANDCHILIGINI O'RGANISHDA O'QUVCHILARDA KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

M.YU.Yakubova, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Народные промыслы играют важную роль в духовном воспитании школьников, знакомстве с ремеслами, традициями, многовековыми национальными ценностями своего народа, развитием творческих способностей и духовных качеств, а также в профориентации.

Ключевые слова и понятия: народные промыслы, профориентация, креатив, национальность, креативность, национальные ценности, креативная личность, креативное мышление, формирование, развитие.

Folk crafts play an important role in the spiritual education of schoolchildren, acquaintance with crafts, traditions, centuries-old national values of their people, the development of creative abilities and spiritual qualities, as well as vocational guidance.

Key words and concepts: folk crafts, vocational guidance, creativity, nationality, creativity, national values, creative personality, creative thinking, formation, development.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2019 yil 28 noyabrda imzolagan qarorida ko'rsatilganidek, yoshlarni xalq san'ati ustalarining ko'nikmalariga o'qitib, o'rgatish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni vujudga keltirishda amaliy yordam ko'rsatish eng muhim vazifadir [1].

Xalq hunarmandchiligi tarixi xalqlarning, jumladan, o'zbek xalqining paydo bo'lishi, shakllanishi, tarixiy rivojlanishi, milliy qadriyatlarini ifodalaydigan soha bo'lib xizmat qila oladigan ma'naviy, moddiy, madaniy merosimizdir. Shuning uchun yoshlarga, maktab o'quvchilariga xalq hunarmandchiligiga oid ishlarni o'rgatish, ularni ma'naviy tomondan tarbiyalash, o'z xalqining hunarmandchiligi, urf-odatlarini, asriy milliy qadriyatlarini bilan tanishtirishda va kasb-hunarga yo'naltirishda katta axamiyatga egadir. Bu borada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan mehnat ta'limi o'quv fanida o'quvchilarga xalq hunarmandchiligi haqida ma'lumot berish, xalq hunarmandchiligiga oid ishlarni o'rgatish ko'zda tutilgan bo'lib, bunda bevosita yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Xalq hunarmandchiligi 150 dan ziyod sohaga ega bo'lib, o'zida mehnat va kasb ta'limining ko'pgina xususiyatlari amaliylik, ijodiylik, milliylik, mahalliy xomashyolarni topish va ularga ishlov berishning qulayligi, o'g'il va qiz bolalar mehnatining o'ziga xosligi, shahar va qishloq maktabini uyg'unlashtira olishi, asosiy hollarda murakkab qurilmalar, uskunalar, asboblardan va stanoklardan talab qilmasligi, mashg'ulotlarni tashkil

etishning soddaligi bilan ajralib turadi. Jumladan, naqqoshlik, yog'och va ganch o'ymakorligi kabi xalq hunarmandchiligi tur-larini maktab o'quvchilariga o'rgatish katta qiyinchilik tug'dir-maydi. Natijada bunday sohani yetarlicha o'rgangan, ma'lum kasblarni egallagan yoshlarning ishsiz qolmasliklari, mehnat bo-zorining raqobatbardoshligi bilan alohida e'tiborga molikdir [2].

Xalq hunarmandchiligi san'ati milliy qadriyatlarini, ananalarni izchil o'rganish, rivojlantirish va takomillashtirgan holda boyitib borish malaka va ko'nikmalariga asoslanadi. Binobarin "Talim to'g'risida"gi qonunda: «Umumiy talim uzluksiz davlat ta'limi tizimida asosiy bo'g'in bo'lib, ta'lim oluvchilar ilmiy bilim, mehnat va boshlang'ich kasb-kor ko'nikmalari, ishbilarmonlik asoslarini egallashlari, shuningdek, ijodiy qobiliyatlari va manaviy fazilatlarini rivojlantirishni taminlaydi, - deb ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarning mehnat va kasb tayyorgarligi tizimini amalga oshirish, bunda milliy, tarixiy, xududiy, ma'naviy, madaniy va etnik xususiyatlarni yetarlicha ifodalash maqsadida umumta'lim maktablarida "Texnologiya" fani 5 ta yo'nalishda, jumladan, «Xalq hunarmandchiligi texnologiyasi» bo'limi o'qitiladi. Xalqimizning uzoq o'tmishga-eramizdan avvalgi davrlarga borib taqaladigan hunarmandchiligi, amaliy san'ati, milliy qadriyatlarini chuqur yoshlar ongiga singdirish uchun mehnat va kasb ta'limini o'qitishda xalq hunarmandchiligi so-halarini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Mehnat bozoridagi innovatsion, kreativ mutaxassislariga bo'lgan talab o'quvchilarni yanada yuqori darajadagi bilimlarni egallashlariga, kreativlik va innovatsion potentsialning shakllanishi